

„Sacrificiul de construcție” în obiceiurile și ritualurile găgăuzilor

<https://doi.org/10.52603/rec.2023.34.02>

Rezumat
„Sacrificiul de construcție” în obiceiurile și ritualurile găgăuzilor

În articol sunt elucidate percepțiile găgăuzilor despre necesitatea „sacrificiului de construcție” pentru a asigura trăinicia edificiului și a atrage spiritul-protector al casei (*tulsim*), care va proteja locuința și locuitorii ei de forțele malefice. La găgăuzi, fiecare etapă în construcția casei începe cu aducerea ofrandelor. În calitate de ofrande sunt oferite grâul, făina, pâinea, monedele, găina/cocoșul, berbecuțul. Din carnea pasării/animalului de ofrandă găgăuzii prepară bucate rituale sau oferă în dar vietăți vii. Exemple de zidire de vii a oamenilor sau animalelor în fundațiile caselor nu au fost consemnate în comunitățile găgăuze. În memorialistica populară s-au păstrat unele amintiri despre existența obiceiului de măsurare de către constructori a umbrei omului (*boy ölçmäk*), obiceiul dat fiind cunoscut în spațiul Carpato-Balcanic drept ritualul de „fugă a umbrei” sau „furtul umbrei”. În articol este coroborată cunoscuta narațiune găgăuză „Despre ofranda umană, îngropată în timpul construcției unui pod” cu subiectele similare, expuse în limbile greacă, bulgară și turcă. Studiul a arătat că ritualurile de „sacrificiu de construcție” și legendele despre acesta au fost împărtășite de către strămoșii găgăuzilor în Balcani, fiind răspândite ulterior în Basarabia, ținut în care ele s-au păstrat până în zilele noastre într-o dimensiune ceva mai redusă ca text, transformată stilistic și regândită în timp.

Cuvinte-cheie: găgăuzi, locuință, construcție ritualică, aducerea ofrandelor, sacrificiul de construcție.

Резюме
«Строительная жертва» в обычаях и обрядах гагаузов

В статье раскрываются представления гагаузов о необходимости принесения «строительной жертвы» для обеспечения прочности постройки, чтобы приобрести духа-хранителя дома (*tulsim*), который защитит жилище и его обитателей от влияния злых сил. У гагаузов начало каждого этапа строительства дома отмечается жертвоприношением. В качестве жертвы выступают зерно, мука, хлеб, монеты, курица/петух, барашек. Из жертвенного животного гагаузы готовят ритуальное блюдо или дарят его живым. Воспоминаний о замуровывании гагаузами живых людей или животных в основание дома не зафиксировано, первыми в новопостроенный дом впускают петуха или кошку. В народной памяти сохранились воспоминания об обычае измерения строителями тени человека (*boy ölçmäk*), известном в Карпато-Балканском регионе как обряд «бегства тени» или «кражи тени». В статье проводится сопоставление известного гагаузского нарратива «О человеческой жертве, зарытой при постройке моста», с

аналогичными сюжетами рассказов на греческом, болгарском и турецком языках. Исследование показало, что как сам способ ритуального принесения «строительной жертвы», так и легенды о нем были восприняты предками гагаузов на Балканах, получили широкое развитие в Бессарабии и сохранились до наших дней среди гагаузов в редуцированном, трансформированном и переосмысленном виде.

Ключевые слова: гагаузы, жилище, строительная обрядность, жертвоприношение, строительная жертва.

Summary
“Construction Sacrifice” in the Customs and Rituals of the Gagauz

The article reveals the ideas of the Gagauz about the necessity of offering a “construction sacrifice” to ensure the durability of the construction and to acquire a guardian spirit of the house (*tulsim*), which will protect the dwelling and its inhabitants from the influence of evil spirits. Among the Gagauz, the beginning of each stage of house construction is marked by a sacrificial offering. The sacrifices are grain, flour, bread, coins, chicken / rooster, lamb. From the meat of the sacrificial bird/animal, the Gagauz prepare a ritual dish or give it alive as a present. There are no memories of Gagauz people of walling up live people or animals in the foundation of a house, the first to enter a newly built house is a rooster or a cat. The folk memory preserves recollections of the custom of measuring a person’s shadow by the builders (*boy ölçmäk*), known in the Carpatho-Balkan region as the rite of “shadow fleeing” or “shadow stealing”. The article also draws comparisons between the well-known Gagauz narrative “The Human Sacrifice Buried During Bridge Construction” and similar stories found in Greek, Bulgarian, and Turkish languages. The study showed that both the rituals of “construction sacrifices” and the legends about them were adopted by the ancestors of the Gagauz in the Balkans, were widely developed in Bessarabia and have survived to this day in a reduced, transformed and reinterpreted form.

Key words: Gagauz people, dwelling, construction rituals, sacrifice, construction sacrifice.

Găgăuzii, la fel ca și alte popoare, la zidirea casei practicau ritualul de oferire a „ofrandei de construcție”, care avea menirea, pe de o parte, să îmbuneze forțele supreme, iar pe de altă parte, să estompeze spiritele împărăției subterane, protejând astfel spațiul de habitat. Persistența acestui obicei este confirmată atât în sursele folclorice, cât și în studiile etnografice.

La etape diferite ale construcției casei erau aduse ofrande variate care erau destinate anumitor forțe. Astfel, la etapa de demarare a lucrărilor de construcție a casei erau oferite spiritelor pământului pâinea și sarea, în calitate de jertfă nesângeroasă, ca plată pentru teritoriul luat de la aceste spirite. Pe lângă toate, sarea fundamenta dreptul noii familii de a explora spațiul respectiv, practica respectivă fiind cunoscută ca „dreptul sării” sau „dreptul acordului asupra acestui teritoriu”. Actualmente, în câteva sate, la demararea lucrărilor de construcție a fundației casei, în fața viitoarei intrări în domiciliu este plasată o masă pe care se pune doar o pâine cu sare. În trecut, dacă terenul pentru construcția casei era cumpărat sau oferit de către rudele apropiate, viitorul stăpân venea la ei cu pâine și sare pentru a-și consfinți dreptul său de proprietate asupra terenului și pentru a-i demonstra vânzătorului respectul și recunoștința pe care i-o poartă. În cazul dat, pâinea și sarea reprezintă simbolul acordului respectiv.

În tradițiile găgăuze, începutul fiecărei etape în construcția casei era marcat de aducerea unor ofrande rituale bazate pe diverse credințe și percepții populare. În unele cazuri, ofrandele aduse de oameni aveau menirea asigurării trăinicieii construcției cu scopul de a căpăta un spirit-protector al edificiului – *tâlăsâm* (găg. *tl̥sim* / *tl̥sim*). În alte cazuri erau aduse în jertfă animale domestice (un berbecuț, un cocoș / o găină) pentru a proteja casa și pe locuitorii ei de rele și nenorociri, de uneltirile spiritelor malefice. În cazul al treilea erau practicate acțiuni magice, menite să asigure pe viitor bogăția și bunăstarea noii familii. În percepția populară, astfel de acțiuni erau efectuate în anumite locuri sacre. Un astfel de loc îl reprezintă colțul din fața casei pe direcția sa răsăriteană. Anume în colțul răsăritean al fundației casei erau îngropate grâne, lumânări, monede emise în anii impari (Маруневич 2018: 420). De la colțul răsăritean începea și edificarea pereților și montarea căpriorilor. În unele sate (de exemplu, în satul Cioc-Maidan), monedele erau zidite în toate cele patru colțuri ale fundației (practica respectivă fiind răspândită și la alte popoare, inclusiv la ciuvași) (Ильина 2015: 46). În viziunea noastră, grâul, monedele și lumânările reprezintă prin sine o acțiune magică menită să asigure o viață fericită în casa nouă în care urmează să nu lipsească niciodată nici pâinea, nici bogăția, iar lumânările simbolizează sacralitatea vetrei casei. Simbolismul cifrelor, pare și impare, are o semnificație aparte. Găgăuzii asociază cele patru unghiuri ale fundației cu timpul vieții omului, iar anii impari de pe mo-

nede sunt invocați în legătură cu forțele supreme din ceruri (despre corelația par/impar a se vedea: Иванов 1978). În comunitățile găgăuze persistă până astăzi amintirile despre obiceiul de a monta în fundația casei o măsură a umbrei omului, ritualul respectiv fiind elucidat în continuarea studiului de față.

Înainte de a demara următoarea etapă a construcției – ridicarea zidurilor – pe locul preconizat pentru prag, era efectuat actul ritualic de oferire a ofrandei prin tăierea unui cocoș sau berbecuț. Din carnea păsării sau animalului de ofrandă era preparat un fel de mâncare ritualică specială (*kurban*), sau această carne era adăugată într-un altfel de mâncare – *bulgur*, sau servea ca adaos la cartofii copti în cuptor, toate fiind gătitе din abundență pentru a-i servi pe toți acei care au venit să ajute la edificarea pereților casei (obiceiul ajutorării reciproce în sate – *çamur/meci*). Când pereții erau deja ridicați, înainte de a începe lucrările pe acoperiș, în cele patru colțuri ale casei cuiva dintre oaspeții-ajutori le erau oferite în dar patru găini vii. Folosirea cocoșului (găinii) ca ofrandă era, probabil, determinată de reprezentările mitologice ale găgăuzilor despre cocoș în postura sa de pasăre care stă la straja casei și protectoare de forțele malefice. Pentru amplificarea forței magice a cocoșului pe frontonul casei era montată reprezentarea sa decorativă. Conform afirmației culegătorului de folclor rusesc A. N. Afanasiev, cocoșul, care simboliza focul, a fost considerat zeul vetrei casei și a fi cea mai bună ofrandă adusă acestuia (Афанасьев 1995: 36).

Instalarea căpriorilor casei, în percepția populară, semnifică „atingerea sferei cerești”, prin urmare, pentru a confirma acest fapt este creat „pomișorul lumii”, care se servește cu pâine și sare. Pâinea (*kolaç*), fiind coaptă special pentru acest ritual, este ruptă în bucățele, muiată în sare și oferită de stăpân tuturor celor care au ajutat la construcție și se află în acel moment pe acoperișul casei. În cazul dat sarea reprezintă simbolul acordului încheiat între cer și om, fiind un mijloc magic de protejare a viitoarei case, iar pâinea simbolizează *cota* noii familii și distribuirea ei către toți participanții la ritual, reprezentând redistribuirea a unei cote noi de fericire și bunăstare între toți consătenii.

Finalizarea construcției casei, precum și toate etapele edificării acesteia, este marcată de ritualul de aducere a ofrandei (*kurban*). Pentru actul de sacrificiu se organizează o sărbătoare, numită *ev kurbanı* („kurban acasă”). În aceeași zi este oficiată și sfințirea casei noi de către un preot (*svințiră*).

Bisericii îi sunt oferite un șir de daruri de ofrandă, constituite din produse necesare pentru pregătirea felului de mâncare numit *bulgur*, implicit: un cocoș, crupe de grâu, ulei de floarea-soarelui și ceapă. Pentru sfințirea casei stăpânul așază o masă în curte, pe masă fiind puse o farfurie cu făină și lumânări aprinse, o sticlă cu ulei de floarea-soarelui, o căldare cu apă cu o ramură de busuioc și o lampă arzând. Făina și uleiul simbolizează edificarea unei noi locuințe, iar lumânările și sfințirea casei de către un preot îi conferă sacralitate, făcându-i parte în cadrul ordinii existențialiste a lumii. Potrivit credințelor populare, prima persoană care intră într-o casă nouă reprezintă prin sine o jertfă dată pentru a salva viața și sănătatea altor membri ai familiei, prin urmare, pentru a înșela forțele malefice, proprietarii îi invitau pe vecinii care, cu pâine și sare, treceau peste pragul noii case (Маруневич 2018: 422). În unele sate, primii care erau lăsați să intre în casă erau o pisică sau un cocoș, vietățile substituind jertfa umană. Felul principal de mâncare de pe masa festivă este *bulgur* – terci preparat din crupe de grâu cu carne jertfită de berbecuț sau cocoș. *Bulgurul*, fiind o ofrandă de îmbunare (*kurban*), este servit numeroșilor oaspeți, invitați la manifestarea de intrare în casă nouă. Complementar la cele expuse, în satul Dimitrovka (regiunea Odesa, Ucraina), în această zi este preparată așa-numita „colivă” (inima și ficatul animalului sunt tăiate în bucăți, fierte și așezate pe o farfurie separată). Fiecare oaspete venit la sărbătoare era servit de la bun început cu acest fel de mâncare (Квилинкова 2014: 66). Nu așăm faptul că, în marea majoritate a satelor inima și ficatul animalului făceau parte din felul de bucate numit *bulgur*.

Construirea casei, după afirmația cunoscutului istoric român al religiilor Mircea Eliade, repetă actul cosmogonic al Creației Lumii, și toate ritualurile afiliate construcției, inclusiv ritualul aducerii de ofrande, simbolizează, pe dimensiunea pământescă, actul Creației în reluare. Autorul afirmă că, „pentru ca un edificiu (o casă, un templu, o construcție tehnică etc.) să se păstreze mult timp, el trebuie spiritualizat, adică trebuie să primească în mod simultan și viață, și suflet. Nimic nu poate fi de durată dacă nu este „însuflețit”, dacă prin aducerea de ofrandă nu este înzestrat cu „suflet” (Элиаде 2000: 30, 36). M. Eliade este convins că „transferarea sufletului este posibilă doar prin aducerea unei ofrande sângeroase” (Элиаде 2000: 278). Urmând un astfel de ritual, în partea centrală a temeliei casei, asociată cu rădăcinile arborelui lumii, era plasată ofranda de construcție, la origini una umană, ulterior fiind

înlocuită cu diferite animale. Pe marginea subiectului respectiv există o vastă literatură de specialitate, reperele principale fiind invocate în studiul de față (Зеленин 2004: 145-175). Complementar, a existat și un ritual de oferire a ofrandei de construcție sub forma unui ritual al „umbrei fuginde” sau al „furtului umbrei” (J. Kokkiara, A. Gorovei, A. P. Stoilov, M. Arnaudov, V. V. Ivanov, A. A. Plotnikova, K. A. Klimova etc.), ale cărui reminiscențe s-au păstrat în spațiul balcanic pe durata secolului trecut. Acest ritual era cunoscut mai multor popoare, în reprezentările cărora umbra omului (sau a oricărui animal) este percepută ca substituirea sa mitică și poate fi zidită în locul stăpânului casei (Плотникова 2013: 209). Percepții similare sunt caracteristice grecilor, bulgarilor, macedonenilor, sârbilor, românilor, albanezilor etc. De exemplu, grecii (la fel ca și albanezii și aromânii) au o superstiție conform căreia primul om care va trece pe lângă casa aflată în construcție, în momentul când zidarii pun prima piatră la temelie, acel om va muri în decursul anului în desfășurare. Pentru a evita această perspectivă tristă, zidarii sacrifică pe piatra de temelie un miel sau un cocoș de culoare neagră (Афанасьев 1995; Стоилов 1902: 206; Арнаудов 1920: 300). Conform datinilor bulgărești, constructorii deseori zideau umbra unui om care trecea pe alături, realizând astfel un act de deghizare „involuntară” a unei persoane în spiritul-protector al unui edificiu prin „furtul umbrei” sale. Bătrânii mărturisesc că zidarii casei măsurau, pe neobservate cu o frânghie, umbra omului și o zideau în fundația casei, astfel încât casa „să fie trainică”, să nu se prăbușească, în timp ce omul, căruia i-a fost măsurată umbra, în scurt timp (de obicei, fiind indicată perioada de 40 de zile) murea, iar sufletul său devenea *таласъм* – ocrotitorul acestei case, fapt care-i făcea pe oameni să evite să meargă prin preajma edificiilor aflate în construcție (Георгиева 1983: 172). Superstiții asemănătoare există și în Serbia, astfel, mamele nu le permit copiilor să treacă pe lângă o clădire aflată în construcție pentru a nu se transforma într-un *таласон* (Арнаудов 1920: 259-260, 273, 326-327). Conform datelor cunoscutului folclorist român A. Gorovei, în Bucovina oamenii cred că, constructorii care edifică un zid mare măsoară cu o frânghie umbra fiecărui om care trece pe alături, zidind-o în perete, după care omul, umbra căruia a fost folosită, nu mai trăiește mult timp (Gorovei 1915: 336, Аруд, Плотникова 2013: 210). La fel, în tradiția bulgară, femeia a cărei umbră a fost zidită în fundația podului simte frisoane, febră, se îm-

bolnăvește și moare (Legenda „Podul Diavolului”) (Стоилов 1902: 185, 191; Арнаудов 1969: 682). Potrivit observațiilor cercetătoarei K. A. Klimova, pentru tradiția greacă modernă este caracteristică transformarea sufletului omului în spiritul-protector al construcției ca urmare a diferitor acțiuni întreprinse de constructori, unele dintre ele nefiind intenționate. De exemplu, dacă în timpul construcției umbra unui om a fost proiectată întâmplător pe perete, atunci umbra acestui nefericit a devenit ca și „zidită” în perete (Климова 2009: 51).

Datinile despre sacrificiul de construcție prin practica ritualică „a măsurării umbrei” erau cunoscute și locuitorilor Basarabiei – moldovenilor, bulgarilor, găgăuzilor, implicit și unei părți a ucrainenilor din ținut. Practica aducerii unor astfel de ofrande era atât de răspândită, încât cauza tulburărilor în masă l-a determinat pe general-guvernatorul Basarabiei să emită o dispoziție de interzicere a furtului umbrelor cu scopul evitării dezordinilor ulterioare (Степанов 2019: 105-106).

La găgăuzi, ritualul „furtului” umbrei (*boy ölçmää* – literalmente: *a măsura înălțimea*) a fost răspândit până în anii '60 ai secolului XX. Pentru a proteja edificiul, constructorii măsurau lungimea umbrei jertfei (fiind aleasă de ei o adolescentă sau o fată tânără) cu o sfoară pe care o plasau (*boy ipi* – literalmente: *sfoara de măsurare a înălțimii*) sub unul dintre colțurile fundației casei aflate în construcție. Se credea că după expirarea a 40 de zile persoana va muri și se va transforma în protectorul casei (*domovoy*) care va păzi casa, sau va deveni un vârcolac care va face rău familiei sau satului (*tılsım*). Oamenii evitau locurile în care erau construite case noi, le ocoleau, deoarece credeau că poate fi zidită umbra omului care în scurt timp va fi sortit pieirii. În percepția populară, umbra era un însemn nu doar al unui om viu, dar și a tot ceea ce se află sub soare, respectiv, lipsa umbrei însemna absența vieții. Amintirile despre acest obicei de transformare „involuntară” a unui om în spiritul protector al construcției prin „furtul” umbrei sale sunt păstrate în memoria bătrânilor până în zilele noastre. De remarcat este faptul că găgăuzilor le erau cunoscute și sacrificiile „benevole”, care încununau finalizarea cu succes a unui edificiu important pentru societate. Am înregistrat narațiunea unei locuitoare a satului Dimitrovka din regiunea Odesa, în care ea relevă că atunci când biserica a fost restaurată în sat, în anii '60 ai secolului trecut, bătrânii și-au amintit următoarea istorioară: „În timpul construcției bisericii, oricât de mult s-au străduit muncito-

rii, zidurile acesteia se prăbușeau în permanență. În aceste împrejurări, una dintre fetele din sat (o fată bătrână), care locuia vizavi de biserica aflată în construcție, s-a oferit benevol în calitate de „ofrandă a construcției” viitorului lăcaș de cult. Ea urma să se îmbolnăvească și să moară peste 40 de zile. După spusele consătenilor, exact așa și s-a întâmplat, iar biserica dăinuie și astăzi” (informator: A. F. Arnaut, născut în 1951). În vremurile de demult și răposatului i se lua „măsura înălțimii”. În satul Cioc-Maidan am reușit să consemnăm povestirea unei femei în vârstă conform căreia în comunitatea lor era măsurată cu fir roșu înălțimea stăpânului decedat (*boyunu ölçeerlär* – literalmente: *înălțimea măsurată*), după care firul strâns (*boy ipini* – literalmente: *sfoara de măsurare a înălțimii*), pliat în câteva segmente mai mici era zidit într-o crăpătură din peretele casei. Oamenii credeau că stăpânul răposat va deveni spiritul-protector al casei și-i va proteja pe locatari de forțele malefice pe durata următoarelor generații, asigurând astfel și trăinicia întregului edificiu (informator: Михниогло Т. В., născut în 1932). Se credea că fiecare casă trebuie să aibă propriul protector al casei – *tılsım*. Conform percepțiilor populare, *tılsım* stă de strajă la porțile infernului, tabloul dat fiind reflectat (în direcția de jos→în sus) prin imaginea decorativă a *balaurului* (*balaur*) și a *păpușii* (*kukla*) de pe coama acoperișului casei.

Găgăuzii au păstrat unele datini despre sacrificiul uman în timpul unei construcții. Aceste datini sunt similare cu cele balcanice, în care este descris ritualul zidirii oamenilor vii (a tinerei soții a meșterului) în pereții sau în fundațiile mănăstirilor, podurilor, bisericilor, relevante fiind baladele grecești și românești despre Meșterul Manole, cântecele bulgărești și legendele despre „mireasa zidită” etc. În privința originii și răspândirii acestor balade există un spectru larg de studii care au fost sistematizate cu stăruințele cercetătorului V. V. Ivanov (Иванов 2003: 422-436). În folclorul găgăuz au circulat un șir de cântece-balade cu subiecte similare («Манол мәстур», «Хе, Маноли, Маноли», «Три Брата» / „Meșterul Manole”, „Khe, Manoli, Manoli”, „Trei Frați”). Structural, ele se aseamănă în multe privințe cu baladele balcanice dedicate Meșterului Manole. În folclorul găgăuz s-a păstrat o povestire-legendă „Despre ofranda umană îngropată în timpul construcției unui pod”, sursa fiind înregistrată de către cunoscutul etnograf V. A. Moșkov la sfârșitul secolului al XIX-lea – începutul secolului XX (Мошков 1904: 167-168). Subiectul similar al

acestor balade legendare este răspândit pe larg în spațiul balcanic, fiind cunoscut în versiunile scrise în limbile neogreacă, bulgară, macedoneană, sârbă, aromână, albaneză și chiar în textele turcești, înregistrate în partea europeană a Turciei. În aceste surse etnografice sunt relevante locurile în care au demarat construcțiile de poduri: Podul Arta, Podul Kadın [Podul Cadiului] pe râul Struma, Podul Diavolului pe râul Arda, Podul lui Pavli de pe râul Ergene [Ergene Nehri] etc.

Potrivit cercetătorilor bulgari, acest motiv mitologic își are originea în cadrul culturii grecești, răspândindu-se ulterior în alte tradiții culturale din spațiul balcanic (Стоилов 1902: 210-212; Арнаудов 1920: 459, 473-481; Динеков 1980: 409-413). Conform supoziției expuse de P. Dinekov, interferența cu cântecul grecesc a fost realizată în regiunea cursului inferior al râului Struma, autorul explicând aceasta prin faptul că în balade râul Struma este desemnat ca locul unde a fost construit podul (Динеков 1980: 410). Originea greacă a acestor legende este invocată și în legendele referitoare la construcția podului *Павлекюпрюси* / *Pavli köprüsü* de pe râul Ergene (un afluent al râului Marița). Actualmente, podul este situat în partea europeană a Turciei, în localitatea Pehlivan köy din districtul Kırklareli (vechea denumire a localității fiind Pavli/Pavlu), anume aici în timpurile mai vechi fiind atestați unii dintre primii creștini, iar înainte de strămutările balcanice (1912) au conlocuit triburile cercheze, care au și dat satului numele de Pavli (Pavlu) (Pehlivan köy 2020). Potrivit unei alte legende, denumirea regiunii Pavli provine de la secta numită Pavli (*paulicieni*), constituită din susținătorii Sfântului Pavel (Paul), care au activat în regiune în primii ani de răspândire a creștinismului. Sfântul Pavel a trăit în această regiune și a avut mulți adepți (Süren 2015). După proclamarea Republicii Turcia, localitatea a primit o nouă denumire – cea de Pehlivan köy, deoarece anume aici erau antrenați renumiții luptători care, fiind unși cu ulei, concureau în competițiile numite *Pehlivan* (Pehlivan köy 2020).

În toate versiunile bulgare ale baladelor și legendelor acest pod este numit după denumirea sa în turcă – *Павлекюпрюси/Павли кюпрюсю/Кюпрюя на Ерген-дере* (tur.: *Pavli köprüsü/Ergen dere köprüsü* – literalmente: Podul lui Pavli/Podul de pe râul Ergene). Potrivit lui M. Arnaudov, interpretării cântecelor despre *Павле-кюпрюсю* (incluzând orașul și podul) nu-l pot localiza, dar presupuneau că se află la o cale de 3–4 ore de mers de la *Узун-*

кюпрюсю (literalmente: pod lung), lângă Edirne (bulg. Odrin), sau, știau că podul este situat pe râul Ergene, dar nici asta nu cunoșteau cu exactitate.

Localnicii își amintesc că acest cântec era interpretat în satul lor la nunți de către muzicienii originari din satul Koprivștița (Арнаудов 1920: 385). Este relevant subiectul acestei balade, deoarece în narațiunea găgăuză podul la fel este numit *Pavli köprüsü*. Am identificat versiunea turcească a legendei despre construcția podului *Pavli köprüsü* (sau *Akarca köprüsü*) pe râul Ergene, relevată de un profesor pensionar care locuiește în satul Pehlivan köy, districtul Kırklareli din Turcia, localitate în preajma căreia și este situat acest pod (Süren 2015) (Imag. 1).

Este relevantă analiza subiectelor diferitor variante ale legendei cu circulație în limbile greacă, bulgară, turcă și găgăuză, iar coroborarea lor ne va permite să identificăm afinitățile și deosebiri în conținuturi, ceea ce ne va înlesni să urmărim procesul de formare a versiunii găgăuze a legendei cu identificarea ulterioară a motivelor care au stat la baza modificării acesteia.

Începutul povestirii găgăuze despre construcția podului este asemănător cu cel expus în basm: „În vremurile de demult, într-un *vilayat* (*vilayet*: în Imperiul Otoman și în Turcia modernă – o unitate administrativ-teritorială, provincie – E. S.), 12 meșteri construiau un pod”. În continuare urmează subiectul cunoscut în întregul spațiu balcanic: *ceea ce ei reușeau să construiască în timpul zilei, se năruia noaptea. Oricât de mult ei lucrau, nu reușeau să fortifice fundația* (Anexa 1). În diverse versiuni ale baladei, modalitatea de soluționare a problemei i se ivește meșterului principal în vis (în versiunile greacă, bulgară, sârbo-croată și română ale legendei) (Стоилов 1902: 200), informația respectivă fiind răspândită de *samovile* (în versiunea sârbo-croată, la construcția podului de pe râul Drina) (Стоилов 1902: 194, 211); de o pasăre (în versiunea greacă, mai rar în cea bulgară și aromână) (Стоилов 1902: 200, 398); de un pui de găină de culoare neagră (în varianta macedoneană a legendei, or. Prilep) (Стоилов 1902: 186); de un bătrân (în versiunea albaneză) (Арнаудов 1920: 401); în biserică, sau unul dintre constructorii îi sfătuia pe colegi să apeleze la *talasîmi* (în versiunea bulgară cu circulație în Koprivștița) (Стоилов 1902: 179, 181); din voia principalelor zeități (în varianta turcească) (Süren 2015). În conținutul legendei din versiunea găgăuză nu există un episod similar. El lipsește și în versiunea bulgară, înregistrată în

Dobrogea, în satul Hadjilari (populat cu coloniști, originari din Nova-Zagora), în conținutul căreia se povestește despre construcția unui pod peste râul Marița (Арnaudов 1920: 372). Din text reiese clar că meșterul principal Pavli știe că podul trebuie să aibă un spirit-protector, iar pentru aceasta este necesar de a face un sacrificiu, și această jertfă va deveni soția unuia dintre constructori – cea care prima îi va aduce de mâncare soțului ei. În majoritatea versiunilor balcanice ale legendei (Стоилов 1902: 179-181) constructorii și-au avertizat soțiile, astfel, în ziua următoare doar Maria, soția meșterului Pavli, a adus prânzul. Numele Maria (Mariika) se întâlnește și în versiunile bulgare ale baladei despre sacrificiul de construcție (Арnaudов 1969: 683-684). În unele variante grecești (de exemplu, în balada „Podul Arta”) numele soției meșterului, care este sacrificată, este Marudia (Голант 2009: 136). Văzând că soția sa se îndreaptă spre șantier, meșterul l-a rugat pe Dumnezeu să trimită un zmeu cu două capete care ar putea s-o convingă pe Maria să se întoarcă înapoi. În versiunea bulgară a cântecului popular „Construirea podului lui Pavel”, meșterul principal îi cere lui Dumnezeu să trimită furtuna și ploaia torențială (Стоилов 1902: 181), iar în versiunile românești, Dumnezeu trimite în calea femeii un lup, un șarpe și un zmeu magic (Голант 2009: 136).

Meșterul Pavli își ademenește soția cântând la flaut, îi cere să danseze, apoi o apucă cu ambele brațe și o aruncă într-o groapă săpată pentru fundație. La întrebarea Mariei: „De ce m-ai aruncat aici?”, Pavli îi spune: „Caută inelul meu de logodnă”. Constructorii în grabă o zidesc pe ea în fundația podului. Inelul ca simbol al căsătoriei este prezent în baladele și legendele grecești, bulgare, aromâne și albaneze (Стоилов 1902: 180, 182, 211; Арnaudов 1920: 396-397, 399, 401), precum și în versiunea turcă (Süren 2015). Conform celor mai multe versiuni ale legendelor, femeia de bună voie cade de acord să caute inelul, dar în cazul respectiv soțul își explică acțiunile prin necesitatea de a căuta inelul de logodnă.

Maria îl alăpta la sân pe pruncul său Iuvanciu. Dându-și seama că va fi zidită în temelia podului, ea îl întreabă pe soț cine va avea grijă de copilul ei („Cine îl va scâlta și-l va alăpta pe fiul lor?”), la care acesta îi răspunde: „Vor porni ploile și-l vor spăla, vor sufla vânturile și-l vor legăna!”. În versiunea turcească a legendei: „Femeia începe să-l implore pe Pavel: «Pavli, am un copil în leagăn., aluatul este în covată...». Meșterul Pavli, cu lacrimi în ochi, îi răspunde: «Vântul va legăna leagănul cu

copilul nostru, iar pâinea îi va reveni unui om norocos...»” (Süren 2015). În multe versiuni ale legendei – bulgară, sârbo-croată și albaneză, română și aromână – eroina roagă să fie lăsată o gaură în perete pentru a putea hrăni la sân copilul, iar în varianta găgăuză, picăturile de lapte matern nu sunt menționate în legătură cu hrănirea copilului (către acel timp „Iuvanciu împlinise 14 ani”), dar în amintirea sacrificiului făcut: „Iuvanciu s-a apropiat <de pod> și a auzit: «Du-te la preot și spune-le să pună aici un lighean: trei picături de lapte se vor scurge din mine». Preoții au venit la pod pentru a verifica dacă totul este cu adevărat. Glasul le spune preoților: «Veniți aici și rugați-vă». S-au adunat cu toții și au sărbătorit Sfânta Treime (s-au rugat și au săvârșit ritualul de oferire a ofrandei – E. S.), în această zi au pus un lighean în care s-au scurs trei picături de lapte. Și urmele lor rămân acolo până astăzi” (Мошков 1904: 168). În privința acestui episod, versiunea găgăuză a legendei se deosebește de versiunile greacă, bulgară, aromână și albaneză prezentate de către A. P. Stoilov și M. Arnaudov, precum și de versiunea în limba turcă, în care, potrivit datinii, în fiecare vineri (zi de venerație supremă la musulmani – E. S.) seara, la poalele podului este auzit plânsetul femeii, iar laptele curge printre două pietre (Süren 2015).

Subiectul aducerii unui sacrificiu uman la construcția podului este prezent nu doar în balade, legende, datini, cântece populare, el persistă și în creațiile literare, cum ar fi, de exemplu, în literatura bulgară în piesa „Podul de pe râul Struma” scrisă de Stilian Cilinghirov; în cea sârbă, în romanul „Podul pe Drina” scris de Ivo Andrić; în cea turcă, în romanul „Podul lui Pavli” („Pavli Köprüsü”), ieșit de sub pana scriitorului Ali Tabakoğlu” (Imag. 2).

În urma cercetării efectuate, am constatat că începutul fiecărei etape a construcției casei la găgăuzi este marcată de aducerea unei ofrande. În calitate de ofrandă erau oferite grâne, făină, pâine, monede, găină/cocoș, berbecuț. Din animalul jertfit, găgăuzii prepară un fel de mâncare ritualică, pe care o servesc constructorilor și participanților la ritual, sau aceste animale vii sunt oferite în dar participanților. Nu au fost constatate consemnări memorialistice despre zidirea unor oameni sau animale vii în fundația casei, iar în casa nou construită primii fiind lăsați să intre un cocoș sau o pisică. În memoria populară s-au păstrat amintiri despre obiceiul de a măsura umbra unei persoane (*boy ölçmäk*) de către constructori, constituind prin sine ritualul de transformare „involuntară” a unui om

viu în spiritul-protector al edificiului (*tılsım*) prin „furtul” umbrei sale.

Analizând narațiunea găgăuză „Despre ofran-da umană îngropată în timpul construcției unui pod”, am constatat că subiectul său are multiple afinități cu legendele balcanice despre construcția podurilor, la inițierea cărora au fost practicate sacrificiile umane. În primul rând, ne referim la legendele bulgare despre construcția podului lui Pavli (*Павлекюпрюсю/Pavli köprüsü*) pe râul Ergene, un afluent al râului Marița (aflat actualmente pe teritoriul Turciei). Având un subiect comun de aducere a unei „ofrande de construcție” pentru a asigura finalizarea cu succes a edificării podului, legendele au conținuturi asemănătoare în limbile lor de expunere: greacă, bulgară și turcă. Totodată, în varianta găgăuză a legendei respective persistă anumite deosebiri. Aceste deosebiri în versiunea legendei cu circulație în limba găgăuză sunt determinate de localizarea evenimentului; de specificul viziunii găgăuzilor asupra lumii înconjurătoare; de extinderea sau scurtarea textului; de reducerea spațiului de răspândire în contextul schimbării locului de habitat (stabilirea găgăuzilor în Basarabia); de lipsa, în locurile noi stabiliri, a unor râuri mari etc.

Astfel, putem afirma cu certitudine că atât procesiunea ritualică de a aduce un „sacrificiu de construcție”, cât și legendele despre acesta au fost împărtășite de către strămoșii găgăuzilor în Balcani, fiind răspândite ulterior în Basarabia, ținut în care ele s-au păstrat până în zilele noastre într-o dimensiune ceva mai redusă ca text, transformată stilistic și regândită în timp.

Referințe bibliografice / References

Gorovei A. 1915. Credinți și superstiții ale poporului Român. București.

Imaginea 1. Podul lui Pavli (Pavli köprüsü / Pehlivan köy Akarca Köprüsü). <https://www.kulturportali.gov.tr/turkiye/kirklareli/gezilecekyer/pehlivan-koy-akarca-koprusu> (vizitat 08.06.2023).

Imaginea 2. Foaia de titlu al romanului scriitorului turc Ali Tabakoğlu „Pavli Köprüsü” („Podul lui Pavli”). https://www.mdallstore.com/index.php?p=Products&q_field_active=0&ctg_id=&q=Pavli+K%C3%B6pr%C3%BC-s%C3%BC+Ali+Tabako%C4%9Flu (vizitat 08.06.2023).

Pehlivan köy (Pavli) – Kirklareli 2020. <https://balkanhaber.org/kose-yazarlari/pehlivan-koy-pavli-kirklareli> (vizitat 08.06.2023).

Süren S. 2015. Pavli köprüsü'nün hikayesi. <https://www.marmarahaber.com.tr/haber/pehlivanlar-yeri-pehlivan-koy-35759.html> (vizitat 08.06.2023).

Арнаулов М. 1920. Вградена невеста. În: Студии върху българските обреди и легенди, ч. IV, СбНУ, кн. 34, с. 247-510. / Arnaudov M. 1920. Vgradena nevesta. In: Studii v'rkhu b'lgarskite obredi i legendi, ch. IV, SbNU, kn. 34, s. 247-510.

Арнаулов М. 1969. Очерци по българския фолклор. Т. 2. София: Наука и изкуство. / Arnaudov M. 1969. Ocherци po b'lgarskiia folklor. T. 2. Sofiia: Nauka i izkustvo.

Афанасьев А. Н. 1995. Поэтические воззрения славян на природу. Опыт сравнительного изучения славянских преданий и верований в связи с мифическими сказаниями других родственных народов. В трех томах. Т. 2. М.: Современный писатель. / Afanas'ev A. N. 1995. Poeticheskie vozzreniia slavian na prirodu. Opyt sravnitel'nogo izucheniia slavianskikh predanij i verovanij v sviazi s mificheskimi skazaniiami drugikh rodstvennykh narodov. V trekh tomakh. T. 2. M.: Sovremennyj pisatel'.

Георгиева И. 1983. Българска народна митология. София: Наука и изкуство. / Georgieva I. 1983. B'lgarska narodna mitologiia. Sofiia: Nauka i izkustvo.

Голант Н. Г. 2009. Образ женщины в балладах о строительной жертве (по материалам из Карпато-Балканского региона). În: Электронная библиотека Музея антропологии и этнографии им. Петра Великого (Кунсткамера) РАН, с. 135-138. http://www.kunstkamera.ru/lib/rubrikator/08/08_02/978-5-88431-135-0 (vizitat 23.03.2023). / Golant N. G. 2009. Obraz zhenshchiny v balladakh o stroitel'noj zhertve (po materialam iz Karpato-Balkanskogo regiona). In: Elektronnaia biblioteka Muzeia antropologii i etnografii im. Petra Velikogo (Kunstkamera) RAN, s. 135-138.

Динев П. 1980. Български фолклор. Митични песни. София: Български писател, с. 373-420. / Dinekov P. 1980. B'lgarski folklor. Mitichni pesni. Sofiia: B'lgarski pisatel, s. 373-420.

Зеленин Д. К. 2004. Избранные труды. Статьи по духовной культуре 1934–1954. М.: Индик, с. 145-175. / Zelenin D. K. 2004. Izbrannye trudy. Stat'i po dukhovnoj kul'ture 1934–1954. M.: Indrik, s. 145-175.

Иванов В. В. 1978. Чет и нечет. Асимметрия мозга и знаковых систем. М.: Советское радио.

/ Ivanov V. V. 1978. Chet i nechet. Asimmetriia mozga i znakovykh sistem. M.: Sovetskoe radio.

Иванов В. В. 2003. Происхождение и трансформации фабулы о мастере Маноле. În: Славянское и балканское языкознание. Человек в пространстве Балкан. Поведенческие сценарии и культурные роли. М.: Индрик, с. 422-436. / Ivanov V. V. 2003. Proiskhozhdenie i transformacii fabuly o mastere Manole. In: Slavianskoe i balkanskoe iazykoznanie. Chelovek v prostranstve Balkan. Povedencheskie scenarii i kul'turnye roli. M.: Indrik, s. 422-436.

Ильина Г. Г. 2015. Мотив принесения «строительной жертвы» в фольклоре чувашей. În: Альманах современной науки и образования, № 2 (92), с. 45-47. / Il'ina G. G. 2015. Motiv prineseniia «stroitel'noj zhertyu» v fol'klоре chuvashej. In: Al'manakh sovremennoj nauki i obrazovaniia, vol. 2 (92), s. 45-47.

Квилинкова Е. 2014. Разновидности обряда «курбан» у гагаузов и способы его приготовления. În: Revista de Etnologie și Culturologie, vol. XVI, p. 64-70. / Kvilinkova E. 2014. Raznovidnosti obriada «kurban» u gagauzov i sposoby ego prigotovleniia. In: Revista de Etnologie și Culturologie, vol. XVI, p. 64-70.

Климова К. А. 2009. Новогреческая мифологическая лексика в сопоставлении с балканославянской: Дис. ... канд. филол. наук. М. / Klimova K. A. 2009. Novogrecheskaia mifologicheskaia leksika v sopostavlenii s balkanoslavianskoi: Dis. ... kand. filol. nauk. M.

Маруневич М. В. 2018. Поселения, жилище и усадьба гагаузов южной Бессарабии XIX – начале XX в. Под ред. В. С. Зеленчука. În: Мария Маруневич: ученый, педагог, общественный деятель. Том I. Гагаузия: НИЦ им. М. В. Маруневич, с. 247-488. / Marunevich M. V. 2018. Poseleniia, zhilishche i usad'ba gagauzov iuzhnoj Bessarabii XIX – nachale KhKh v. Pod red. V. S. Zelenchuka. In: Mariia Marunevich: uchenyj, pedagog, obshchestvennyj deiatel'. Tom I. Gagauziia: NIC im. M. V. Marunevich, s. 247-488.

Мошков В. А. 1904. Наречия бессарабских гагаузов. Сказки, рассказы и легенды религиозного и мифического содержания. În: Образцы народной литературы тюркских племен, изд. В. Радловым. Ч. X. Тексты собраны и переведены В. Мошковым (с двумя прибавлениями). Санкт-Петербург: Типография Императорской академии наук, с. 1-190. / Moshkov V. A. 1904. Narechiia bessarabskikh gagauzov.

Skazki, rassказы i legendy religioznogo i mificheskogo sodержaniia. In: Obrazcy narodnoj literatury tiurkskikh plemen, izd. V. Radlovym. Ch. X. Teksty sobrany i perevedeny V. Moshkovym (s dvumia pribavleniiami). Sankt-Peterburg: Tipografiia Imperatorskoj akademii nauk, s. 1-190.

Плотникова А. А. 2013. Южные славяне в балканском и общеславянском контексте: Этнолингвистические очерки. М.: ИСЛ РАН. / Plotnikova A. A. 2013. Iuzhnye slaviane v balkanskom i obshch斯拉vianskom kontekste: Etnolingvisticheskie ocherki. M.: ISL RAN.

Степанов В. 2019. К вопросу о жертве человеческого строительства в населении Южной Бессарабии. În: Patrimoniul cultural de ieri – implicații în dezvoltarea societății durabile de mâine. Conferința științifică internațională, Chișinău, 23–24 septembrie 2019, vol. I, p. 105-106. / Stepanov V. 2019. K voprosu o zhertve chelovecheskogo stroitel'stva v naselenii Iuzhnoj Bessarabii. In: Patrimoniul cultural de ieri – implicații în dezvoltarea societății durabile de mâine. Conferința științifică internațională, Chișinău, 23–24 septembrie 2019, vol. I, p. 105-106.

Стоилов А. П. 1902. Зазиждане на живи човеци в основите на нови градежи. În: Периодическо списание на Българското книжовно дружество в София, кн. 43, с. 179-213. / Stoilov A. P. 1902. Zazizhdane na zhivi choveci v osnovite na novi gradezhi. In: Periodicheskoe spisanie na B'lgarskoto knizhovno druzhestvo v Sofia. Kn. 43, s. 179-213.

Элиаде М. 2000. Избранные сочинения: Миф о вечном возвращении; Образы и символы; Священное и мирское. Перев. с фр. М.: Ладомир. / Eliade M. 2000. Izbrannye sochineniia: Mif o vechnom vozvrashchenii; Obrazy i simvol'y; Sviashchennoe i mirskoe. Perv. s fr. M.: Ladomir.

Anexa 1

Despre ofranda umană îngropată în timpul construcției podului

„În timpurile mai vechi, într-un *vilayat* (vilayet – unitate teritorial-administrativă, provincie – E. S.), 12 meșteri construiau un pod. Oricât de mult ei munceau, nu reușeau să întărească fundația. Atunci meșterul principal, pe nume Pavli, a spus: «Mâine, prima dintre soțiile noastre care ne va aduce prânzul o vom face *tulisim*». Constructorii le-au zis soțiilor lor: «Mâine, în nici un caz să nu ne aduceți de mâncare la prânz, pentru că am convenit ca acea dintre voi care va veni prima o vom

face *tılısim*». A doua zi, prânzul a fost adus doar de Maria, soția meșterului Pavli.

Văzându-și șotia care se îndrepta spre șantier, meșterul l-a rugat pe Dumnezeu să trimită un șarpe cu două capete pentru a o convinge pe Maria să se întoarcă acasă. Instantaneu, în fața Mariei a apărut un șarpe cu două capete și i-a spus: „În locul prin care vei trece, nu va crește iarba”. Maria i-a răspuns: „Mă voi întoarce repede”. Ea își alăpta la sân pe pruncul său Iuvanciu. Meșterul Pavli i-a spus soției sale: „Dă-mi flautul meu de argint, eu voi cânta, iar tu dansează”. Pavli a început să cânte, iar Maria dansa. Și, deodată, a apucat-o cu ambele brațe pe Maria și a aruncat-o de vie în groapa săpată pentru fundație. La întrebarea Mariei: „De ce m-ai aruncat aici?”, Pavli i-a spus: „Căută inelul meu de logodnă”. Constructorii au început în grabă să umple fundația [podului].

Maria îl implora pe soțul ei să o scoată din groapă, dar el a rămas impasibil. La întrebările soției: „Cine îi va face baie și-l va hrăni la sân pe fiul lor?”, el a răspuns: „Vor porni ploile și-l vor spăla, vor sufla vânturile și-l vor legăna!”. În timpul acesta, câteva fete tinere aduceau pietre la pod. Fetei care venea din urma celorlalte, i-au strigat: „Iana, Iana, nu mai căra [pietre], podul deja este trainic!” Ultima piatră, aruncată de Iana de pe capul său, se află și astăzi lângă pod, iar urmele degetelor fetei sunt încă vizibile pe această piatră de marmură. La împlinirea vârstei de 14 ani Iuvanciu s-a dus la pod, auzind un glas care i-a vorbit următoarele: „Iuvanciu, vino încoace!”.

Imag. 1. Podul lui Pavli (Pavli köprüsü / Pehlivan köyü Akarca Köprüsü)

El s-a apropiat, auzind următoarele: „Du-te la preot și spune-le să pună aici un lighean: din mine se vor scurge trei picături de lapte”. Iuvanciu a mers la preot și-i povesti totul. Câțiva preoți au venit la pod pentru a verifica dacă totul este cu adevăratele. Și glasul le spuse: „Veniți aici și rugați-vă”. Oamenii s-au adunat și au sărbătorit Troița (s-au rugat și au săvârșit ritualul de oferire a ofrandei – E. S.), în ziua aceea au pus un lighean în care s-au scurs trei picături de lapte și urmele lor sunt vizibile până astăzi. Acest pod este numit Podul lui Pavli (*Pavli köprüyü*), iar râșorul este cunoscut ca râul Mariei (*Mariya deresi*). Sursa: Мошков В. А. Наречия бессарабских гагаузов (с двумя прибавлениями). În: Образцы народной литературы тюркских племен, изданные В. Радловым. Ч. X. СПб., 1904, с.168-169.

Evdochia Soroceanu (Chișinău, Republica Moldova). Doctor în filologie, conferențiar, Centrul de Etnologie, Institutul Patrimoniului Cultural.

Евдокия Сорочяну (Кишинев, Республика Молдова). Доктор филологии, конференциар, Центр этнологии, Институт культурного наследия.

Evdokia Soroceanu (Chisinau, Republic of Moldova). PhD in Philology, Associate Professor, Center of Ethnology, Institute of Cultural Heritage.

E-mail: sevdokia@mail.ru

ORCID: 0000-0003-0902-6664

Imag. 2. Foaia de titlu a romanului scriitorului turc Ali Tabakoğlu „Pavli Köprüsü” („Podul lui Pavli”)